

NEKA ISKUSTVA IZ POPISA STANOVNIŠTVA 1981. GODINE*

Vladimir STANKOVIĆ**

U osvrtu na složenu problematiku popisa 1981. godine, namjera nam je da u kratkim crtama istaknemo neke momente u pripremi i realizaciji Popisa stanovništva, domaćinstva i stanova 1981. godine koji su, po nama, značajni iz perspektive priprema za sprovođenje narednog popisa.

Uloga i značaj probnih popisa u pripremi popisa 1981.

Činjenica da su probna istraživanja izvedena neposredno pred popis 1981. godine (1978, 1979. i 1980) rečito kazuje da za neke opsežnije i dublje analize rezultata ovih ispitivanja nije bilo dovoljno vremena. Stečena sumarna iskustva nisu predstavljala pouzdanu iskustvenu osnovu za sigurniju orijentaciju u pripremi popisa 1981. Primarni cilj I probnog istraživanja¹ bio je ispitivanje mogućnosti da se u popisu 1981. primeni

* Ovaj rad je saopšten na XV godišnjem sastanku Saveza statističkih društava Jugoslavije u Bečićima od 3. do 6. oktobra 1984. godine. Kako nije štampan, a citiran je u nekoliko navrata i s obzirom na aktuelnost teme, redakcija je odlučila da ga objavi.

** Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd.

¹ Metodološku pripremu ovog istraživanja, koje je izvedeno pod nazivom "Ispitivanje metoda prikupljanja podataka u 1978. godini", izvršili su Služba statistike stanovništva i Institut za statistiku Saveznog zavoda za statistiku.

metod samopopisivanja. Postavljeni cilj a priori bio je nerealan, jer je popis statističko istraživanje koje, pre svega, pretenduje na potpuni obuhvat jedinica posmatranja i određeni kvalitet dobijenih informacija. U društvu u kojem navika pismenog komuniciranja nije na zavidnoj visini, i u kojem su još uvek aktuelne akcije opismenjivanja, ishod ovakvog ispitivanja može, sa velikom dozom sigurnosti, da se predvidi.

Osim toga, metod samopopisivanja može uspešno da se primeni samo pod pretpostavkom maksimalne spremnosti stanovništva na saradnju. Međutim, da li takva pretpostavka može biti realna u uslovima u kojima se odziv u izvršavanju popisnih obaveza - ne samo građana, već i radnih organizacija, popisivača, kontrolora i drugih zvaničnih učesnika popisa - "motivše" i zakonski utvrđenim novčanim sankcijama?

Ne ulazeći u šira razmatranja, zadržaćemo se samo na "proveri mogućnosti popisivača da popisne obrasce popunjavaju na način prihvatljiv za optički čitač" (SZS, 1983), kao jednom od postavljenih ciljeva u II probnom istraživanju sprovedenom 1979. godine.

Rezultat ove akcije je primena optičkog čitača samo u SR Hrvatskoj. U Izveštaju o sprovođenju popisa 1981. Republičkog zavoda za statistiku SR Hrvatske iznose se pozitivna iskustva u pogledu primene optičkog čitača kao savremenog tehničkog sredstva kojim se eliminiše faza ručnog prenosa podataka na magnetske medijume, a time se, sem pozitivnih finansijskih efekata, skraćuje vreme unosa podataka u računar i izbegavaju greške koje se javljaju kod ručnog unosa. Prema tome, dilema "ručni unos - optički čitač" ne bi trebalo da nađe mesta u probnom istraživanju za budući popis, nego treba sistematski analizirati iskustva stručnjaka RZS Hrvatske u primeni optičkog čitača u popisu 1981.

Treći probni popis sproveden je 1980. godine, kao poslednja provera popisnih obrazaca i ostalih metodoloških instrumenata, elemenata za izradu predračuna troškova i osnovnih organizacionih principa popisa.

Međutim, za studioznije razmatranje svih komponenata postavljenih ciljeva u ovom probnom istraživanju nije bilo vremena, s obzirom da je popis 1981. bio na pragu, a trebalo je obaviti sve metodološke i organizacione pripreme za njegov početak i, istovremeno, izvršiti obaveze

u vezi sa popisivanjem jugoslovenskih građana na privremenom radu i članova porodice koji s njima borave u inostranstvu.

Slične konstatacije mogu se naći i u komentarima ranijih probnih popisa. U osvrtu na popis 1961, Hristina Pop-Antoska piše: "Vrednost svih pitanja je u prvoj fazi priprema za popis bila iscrpno obrazložena, ali definicije, a naročito klasifikacije, nisu tom prilikom bile konačno raspravljene, tako da se u probni popis ušlo samo sa grubim rešenjima. Upravo je probni popis trebalo da pruži materijal za njihovu dalju razradu. Međutim, materijal probnog popisa nije u tom smislu korišćen. On će, po svoj prilici, poslužiti tek za kasnija metodološka proučavanja. U doba priprema za popis raspoloživi stručni kadrovi, zbog kratkoće vremena između probnog popisa i krajnjeg roka za izradu konačnog programa, bili su opterećeni razradom zadataka koji predstoje svakom velikom istraživanju." (Pop-Antoska, 1961).

Polazeći od izloženog, mišljenja smo da probno istraživanje za popis 1991. godine treba blagovremeno pripremiti i sprovesti, kako bi bilo mogućnosti za utvrđivanje optimalnih rešenja za redovni popis. U protivnom, sprovođenje probnih istraživanja, sa ad hoc određenim sadržajem i polovičnim metodološkim rešenjima, predstavlja samo neracionalno angažovanje kadrova i materijalnih sredstava, pa čak i izvor površnih predstava koje mogu vrlo nepovoljno da se odraze na konačnu koncepciju popisa.

Metodološko-sadržinska problematika popisa 1981.

U odnosu na prethodne popise, popis 1981. karakterišu veće izmene na metodološko-sadržinskom planu. Odstupanja od popisa 1953, 1961. i 1971. godine naročito su se manifestovala na planu utvrđivanja "prisutnosti" pojedinih kategorija stanovništva. Prisutnost radnih migranata (izuzimajući dnevne migrante) dijametralno suprotno je tretirana u popisu 1981. godine; naime, radnici i neke kategorije aktivnih

lica (na primer, zanatlije u vlastitim radnjama) koji se nisu vraćali svakodnevno iz mesta rada u mesto stalnog stanovanja njihovih domaćinstava, popisani su kao stalni stanovnici mesta u kojima su bila nastanjena domaćinstva, dok su, obratno, u prethodna tri popisa ova lica popisana kao stanovnici mesta rada.

U sklopu diskusija o "Nacrtu programa i metodologije popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine" čuli su se razlozi za i protiv predložene koncepcije, jer kategorizacija stanovništva prema *prisutnosti* zaokuplja pažnju statističkih krugova već dugi niz godina. Iako metodologija popisa 1981. nije napustila fundamentalnu koncepciju stalnog stanovništva, koja u jugoslovenskim popisima datira od 1948. godine, ipak ova problematika uvek izaziva veliko interesovanje, jer, kao metodološka uvertira svakog popisa, počiva na dilemi koja je važila kao stara još u diskusijama o nacrtu popisa 1953. Milenko Ban i dr Miloš Macura, u okviru uporednog osvrtu na metodologije popisa 1953. i 1961. godine, saopštavaju sledeće zapažanje: "Iako je već popis 1948. godine prešao sa koncepcije prisutnog stanovništva, primenjene u predratnim popisima, na koncepciju stalnog stanovništva, u toku diskusije o nacrtu popisa 1953. ponovo je razmatrana stalna dilema *stalno* ili *prisutno* stanovništvo" (Ban i Macura, 1961).

Ne ulazeći u sva pitanja ovog problemskog okvira, smatramo da je drugačiji tretman *prisutnosti* radnih migranata u popisu 1971. ipak bio ispravan, zbog očuvanja homogenosti domaćinstava kao osnovnih socio-ekonomskih zajednica. Uvođenjem ovog rešenja u popisnu praksu eliminisana je mehanicistička krutost prethodne definicije, kojom su radni migranti, koji se nisu svakodnevno vraćali u mesto stalnog stanovanja svojih porodica, "promovisani" u samačka domaćinstva u mestima rada, što je, automatski, krnjilo sastav njihovih domaćinstava i uzrokovalo veći broj nepotpunih porodica.

U cilju obezbeđenja uporedivosti podataka po staroj i novoj koncepciji *prisutnosti* ovog kontingenta stanovništva popisnica primenjena u 1981. sadrži, pored ostalog, i pitanje učestalosti vraćanja lica iz mesta rada u mesto stalnog stanovanja. Do sada samo tabela 001. iz PSDS/81 ("Stanovništvo prema kategorijama prisutnosti") omogućava bilansiranje ukupnog stanovništva prema napuštenoj koncepciji, mada je, na bazi

centralizovane obrade popisne građe, tabeliranje rezultata po ovoj koncepciji u principu izvodljivo i za ostale kontingente stanovništva.

Popis 1981. posebno se izdvaja uvođenjem većeg broja novih pitanja u sadržaj popisnih obrazaca i programskim povezivanjem izvornih obeležja o osnovnim popisnim jedinicama (stanovnik, domaćinstvo i stan) u jedinstvenu informacionu celinu.

Postojanje tehničkih mogućnosti da se, na osnovu jedinstvene identifikacije i specijalnih programa povezuju, prema potrebi, podaci o svim izvornim obeležjima, predstavlja svakako najveću prednost popisa 1981. u odnosu na ranije popise. Obezbeđena mogućnost programske ekstrakcije "izvedenih obeležja" još uvek nije dovoljno iskorišćena, tako da na tom polju tek predstoje zamašni poslovi.

Što se tiče povećanog broja pitanja na popisnim obrascima, čini nam se da je postavljanje nekih pitanja bilo, ipak suviše. Jedno od takvih je pitanje: poslovi koje je lice obavljalo u toku prošle godine, postavljeno s ciljem da se osvetli dopunska ili povremena aktivnost stanovništva. Pod nazivom "sporedno zanimanje", isto pitanje je postavljano još u predratnim popisima, a posle loših iskustava u popisu 1953. činilo se da će biti trajno skinuto s dnevnog reda budućih popisa. No, nakon popisa 1961, već u probnom istraživanju za popis 1971. godine ponovo se javlja, da bi u Izveštaju o popisu 1971. bilo zabeleženo: "Na žalost, sva navedena nova pitanja u vezi sa osvetljavanjem dopunskih i povremenih aktivnosti aktivnih i neaktivnih lica nisu bila rado prihvaćena od stanovništva u probnom popisu. Vladalo je izvesno nepoverenje."

Veliki broj upitnika ostao je u prvobitnom popisu bez odgovora na ova pitanja" (SZS, 1976). Posle sličnih komentara u I probnom popisu 1978, pitanje o dopunskim i povremenim aktivnostima postavljeno je i u popisu 1981.

Iako pitanja ovog profila imaju veliku saznavnu vrednost u određivanju socio-ekonomskog statusa pojedinih slojeva stanovništva, ipak ona nisu pogodna u masovnim istraživanjima kao što je popis, jer dublje zadiranje u interesnu sferu ispitanika nije moguće ostvariti samo na osnovu površnih kontakata popisivača i stanovnika u toku popisivanja, pogotovo

kada se radi o izvesnim oblicima aktivnosti koji nisu legalni sa stanovišta važećih pozitivno-pravnih propisa.

Prezentiranje čitavog istorijata pitanja o dopunskim i povremenim aktivnostima, između ostalog, učinjeno je s namerom da se još jednom stavi akcenat na sadržaj i strategiju probnih popisa, čiji se rezultati zaboravljaju ili čak predviđaju, kao u ovom slučaju.

Po našoj proceni, isključenjem, sažimanjem i izdvajanjem nekih pitanja na posebnom obrascu (za lica na privremenom radu i članove porodice koji s njima borave u inostranstvu), sadržaj osnovne popisnice mogao bi da se svede na 12 do 15 pitanja. Ovom redukcijom sadržaja dobilo bi se vrlo mnogo na kvalitetu podataka i efikasnosti na njihovoj obradi, a da ne govorimo o njenim finansijskim efektima. Iako će o tome biti reči nešto kasnije, najveći broj pravila za kontrolu i korekciju u fazi logičke kontrole (LK) bio je namenjen upravo raščišćavanju logičkih veza između odgovora na pitanja koja su bila postavljena stanovništvu u zemlji, i odgovora na pitanja koja su bila postavljena isključivo licima na radu u inostranstvu i članovima porodice koji su s njima boravili u inostranstvu.

Broj pitanja na upitniku za stan i domaćinstvo nije, takođe, zaostajao za brojem pitanja na popisnici, pa bi i celishodnost tih pitanja trebalo analizirati, odnosno utvrditi za svako od njih značaj informacija koje pružaju, naročito sa aspekta povezivanja podataka o stanovniku i stanu kao samostalnim jedinicama posmatranja.

U ovom popisu zapaža se i pojava narušavanja sadržinsko-metodološkog jedinstva, koja u toj formi, koliko je nama poznato, nije bila prisutna u praksi ranijih popisa.

Način postavljanja pitanja o mestu rođenja predstavlja presedan u istoriji popisa, jer je odgovor na ovo pitanje imao dve varijante. Po prvoj varijanti, koja je primenjena na teritoriji SR Crne Gore, SR Slovenije i SR Srbije, mestom rođenja je smatrano mesto stalnog stanovanja majke u vreme rođenja lica koje se popisuje, a po drugoj varijanti, na osnovu koje je izvršeno popisivanje u SR Bosni i Hercegovini, SR Hrvatskoj i SR Makedoniji, upisivano je faktičko mesto rođenja, bez obzira na mesto stanovanja majke u vreme rođenja popisanog lica. Druga varijanta se

nametnula zbog mogućnosti korišćenja podataka koji su po njoj dobijeni za uvođenje ili ažuriranje registra stanovništva. Međutim, po nama, trebalo je prikupljati podatke razlaganjem pitanja o mestu rođenja na dva potpitanja (pogotovo što je na popisnici bilo i izlišnih pitanja), a nikako na osnovu ovog "izbornog" rešenja koje ne pogađa samo uporedivost podataka o migracijama iz ovog popisa, nego i njihovu uporedivost sa prethodnim popisima.

Proširenje sadržaja popisnih obrazaca u nekim SR-SAP predstavlja, takođe, opasnost za metodološko jedinstvo i jednoobraznost popisa, s obzirom da su u metodologiji poznati efekti broja pitanja, redosleda pitanja i njihove jezičke formulacije na kvalitet i potpunost odgovora.

U sklopu ove problematike, imperativno se nameće potreba za standardizacijom u oblasti popisa, jer bez intergrativne funkcije standarda nema jednoobraznosti u prikupljanju kao ni analitičke dubine u eksploataciji statističkih podataka, usled čega (zbog sadržinske heterogenosti i parcijalnog korišćenja) obilje informacija ostaje "mrtav kapital".

Potreba za standardizacijom u oblasti popisa stanovništva uočena je vrlo rano u posleratnoj jugoslovenskoj statistici, prvenstveno zbog neophodnosti uključivanja u međunarodni statistički sistem, te u vezi s tim i omogućavanja uporedivosti u internacionalnim razmerama.

Međutim, i pored tih nastojanja da se izvrši standardizacija ključnih definicija jedinica, skupova i obeležja, kao i osnovnog instrumentarija za prikupljanje, obradu, razvrstavanje i iskazivanje popisnih podataka, neke definicije i klasifikacije nisu mogle da se ustale kao standard. Izuzev "klasičnih" demografskih obeležja (kao što su starost, bračno stanje, broj živorođene dece itd.) kod kojih nije bilo nekih suštinskih oscilacija u pogledu definisanja njihovog sadržaja i klasifikacija, kod ostalih obeležja bilo je izmena od popisa do popisa. Promene u definicijama javljale su se mnogo izrazitije kod grupe društveno-ekonomskih obeležja, što je sasvim razumljivo imajući u vidu prirodu ovih obeležja.

Tako, na primer, u svakom od popisa 1921, 1931, 1948. i 1953. godine, bila je primenjena različita definicija aktivnosti, zbog čega su i podaci o

aktivnosti neuporedivi između ovih popisa. Uporedivost nije bila obezbeđena u potpunosti ni između popisa 1953. i popisa 1961. i 1971. godine, jer su u popisu 1953. učesnici u privredi uključivani u aktivno stanovništvo, od čega se odstupilo u popisima 1961. i 1971.

Takođe, diskontinuitet postoji i u definisanju poljoprivrednog stanovništva između popisa 1953, 1961. i 1971. s jedne, i popisa 1981. s druge strane, pošto je u prethodnim popisima pod poljoprivrednim stanovništvom smatrano stanovništvo koje je u momentu popisa obavljalo zanimanje u poljoprivredi, ribarstvu ili vodoprivredi, bez obzira da li je obavljano zanimanje bilo poljoprivrednog karaktera, dok je u popisu 1981. godine poljoprivredno stanovništvo izdvojeno isključivo preko odgovora o zanimanju, odnosno zanimanju izdržavaoca.

Što se tiče klasifikacija koje se primenjuju u popisu, takođe se oseća velika potreba za izradom nekih standardnih klasifikacija, prvenstveno socio-ekonomskih i klasifikacije naselja.

U nedostatku standardne klasifikacije, odnosno tipologije naselja, rezultati popisa 1981. objavljeni su prema dihotomnoj klaisifikaciji: "gradska-ostala" naselja, koja se isključivo bazira na pravnim kriterijumima. Bilo je, takođe, planirano da se u nekoliko tabela razvrstaju podaci ovog popisa i prema klasifikaciji naselja koja je bila primenjena u popisima 1961. i 1971. godine. Međutim, postavilo se pitanje da li uopšte treba primeniti ovu klasifikaciju pri iskazivanju rezultata popisa 1981, i to ne samo zbog neophodnog preračunavanja podataka zbog izmenjene koncepcije "prisutnosti" radnih migranata u odnosu na popis 1971, nego i zbog rapidnog opadanja poljoprivrednog stanovništva, koje se manifestovalo u ovom popisu. Kao što je poznato, pomenuta klasifikacija polazi od dva osnovna kriterijuma: od broja stanovnika i od procenta poljoprivrednog stanovništva. Prema tome, postoji realna opasnost da se zbog smanjenog broja poljoprivrednog stanovništva neka tipično seoska naselja "proglase" mešovitim ili gradskim. Da bi ova pretpostavka bila potvrđena ili odbačena, neophodno je da se na jednom uzorku naselja primeni navedena klasifikacija, koju je statistička standardizacija već učinila standardom. Ukoliko bi se iskustveno verifikovalo da ova klasifikacija nije adekvatna aktuelnim socio-ekonomskim uslovima, onda ne bi trebalo ni tabelirati

podatke poslednjeg popisa na osnovu nje. Dakle, jedan od akutnih zadataka statistike trebalo bi da bude verifikacija postojeće ili izrada standardne višedimenzionalne statističke klasifikacije naselja (tipologije), jer se bez takve jedne tipologije gubi empirijski okvir, odnosno socio-ekonomsko zaleđe mnogih značajnih pojava o kojima su prikupljene statističke informacije.

Problemi u obradi podataka prikupljenih u popisu 1981.

Obrada popisne građe iz popisa 1981. odvijala se decentralizovano pa su i problemi koji su se javljali u ovako organizovanoj obradi imali svoje specifičnosti u odnosu na prethodne popise.

Svaki od prethodnih popisa pratile su, neminovno, teškoće u toku njihovog sprovođenja. U popisu 1981. godine, kao najobimnijem statističkom istraživanju do sada sprovedenom u zemlji, i to ne samo zbog njegovih kvantitativnih razmera nego i zbog povezivanja izvornih podataka o svim popisnim jedinicama u sadržajno kompleksnije informacije, teškoće su bile još veće. Osim komplikovanih zadataka koje je trebalo rešiti pri izradi jedinstvenog projekta automatske obrade podataka, najveći problemi su iskrsavali u toku njegove decentralizovane realizacije u uslovima neadekvatne opremljenosti statističkih organa sredstvima za automatsku obradu podataka i nedovoljnog broja stručnih radova za efikasno i kvalitetno obavljanje ovako složenih poslova.

Statistički zavodi bez odgovarajuće tehničke opreme bili su prinuđeni da obradu popisne građe povere drugim zavodima za statistiku ili institucijama van statistike koje su posedovale računar. U izveštajima pojedinih statističkih zavoda o sprovođenju popisa 1981. navodi se podatak da su bili prinuđeni da izvrše obradu popisne građe na nekoliko različitih računara.

U ovakvim okolnostima, obrada podataka nije mogla da se odvija istim tempom u svim republičkim i pokrajinskim zavodima za statistiku. Usled toga često se dešavalo da neka neizbežna metodološka izmena ili dopuna, koju bi Savezni zavod za statistiku uputio republičkim ili pokrajinskim zavodima, nije bila sprovedena na istovetan način, pošto su se u tom trenutku republički i pokrajinski zavodi nalazili u različitim fazama obrade. Tako, na primer, bilo je slučajeva da istu izmenu jedan statistički zavod sprovede u fazi logičke kontrole (LK), a drugi u fazi tabeliranja, na bazi odgovarajućih programskih rešenja.

Opisana situacija krije u sebi velike opasnosti po kvalitet konačnih rezultata, pa bi u sledećem popisu trebalo neizostavno izvršiti centralizaciju obrade popisne građe, ako ne u celini, onda bar njenih ključnih faza. U te faze spada, svakako, logička kontrola, te ćemo se na njoj zadržati zbog izuzetnog značaja koji ima za kvalitet podataka.

U uslovima sve veće ekspanzije automatske obrade, čini nam se da bi trebalo pokloniti najveću pažnju pitanjima kontrole logičnosti podataka i postupcima za korigovanje grešaka u empirijskoj građi, s obzirom da učinak logičke kontrole može biti veliki na relaciji izvorni podatak - tabelarni iskaz, tj. izlazni podatak. Dovoljne su i nijansne razlike u postavljanju kriterijuma za automatsku logičku kontrolu i korigovanje podataka, pa da uzrokuju velike promene u podacima, u šta smo imali prilike da se uverimo kao članovi radne grupe koja je radila na definisanju pravila za logičku kontrolu popisne građe 1981. godine. Upravo zbog toga, standardizacija pravila za kontrolu tačnosti podataka i postupaka za njihovo korigovanje izgleda nam još neophodnija od standardizacije klasifikacija i drugih metodoloških instrumenata.

Zbog većih metodoloških izmena u odnosu na prethodni popis i vrlo kratkog roka u kome je grupa trebalo da pripremi pravila LK, nije se pošlo od plana logičke kontrole iz popisa 1971, bez obzira što je ovaj plan bio prilično usko postavljen u pogledu kontrole logičnosti veza između pitanja. Provera sadržinske korespondencije pravila LK između posmatranih popisa je, prema tome, neophodna komponenta u sklopu svakog temeljnog utvrđivanja uporedivosti podataka između ovih popisa.

U ovom kontekstu, ne zaostaje po značaju potreba za komparacijom uputstava za popisivanje i pravila za logičku kontrolu, jer se pravilima za popisivanje LK ponekad vrši i "dopisivanje" uputstava, ukoliko ono ne sadrži dovoljno precizna objašnjenja za davanje odgovora.

Čini nam se da je osvetljavanje ovih momenata, koji su širem krugu korisnika statističkih podataka nepoznati, važno i da, u tom smislu, treba pravila LK "prevesti" s "mašinskog" jezika kako bi bila razumljiva svim korisnicima podataka. U protivnom, može se dogoditi da se njihove interpretacije neočekivanih promena u podacima završe "teorijskim domišljanjem", naročito kada se radi o nekim malobrojnim skupinama jedinica.

Iako je program LK u popisu 1981. bio mnogo razudeniji od plana LK iz popisa 1971, jer je samo za logičku kontrolu podataka iz popisnice 1981. bilo korišćeno preko 400 pravila, ipak logičke veze nekih obeležja ostale su van domašaja programa logičke konrole, bilo zbog iskustvene prirode samih obeležja čiji se odnos posmatra, ili zbog njihove formalno-logičke korektnosti, ali i nedovoljne iskustvene ubedljivosti. Tako, na primer, datim pravilima nije kontrolisana veza između zanimanja i delatnosti jer je teško razlučiti pogrešne odgovore od odgovora koji odražavaju faktičko stanje, s obzirom da se izvestan broj zanimanja može obavljati u skoro svim oblastima delatnosti, pa bi svaka intervencija mogla da anulira slučajeve koji postoje u stvarnosti što bi dovelo do uniformisanja popisne građe. Za formalno-logičku ispravnost odgovora, ali istovremeno i njihovu iskustvenu problematičnost, može da posluži kao primer zapažena pojava u izvornom materijalu nekih teritorijalnih jedinica da su se svi članovi pojedinih domaćinstava deklarirali kao izdržavani od lica na privremenom radu u inostranstvu, iako se iz materijala videlo da ta domaćinstva raspolažu znatnim poljoprivrednim fondovima, te da je logično da je bar neki njihov član aktivan poljoprivrednik. Međutim, zbog formalno-logičke korektnosti (sa stanovišta uputstava), ovakvi odgovori nisu korigovani jer bi uzgred bili izmenjeni i odgovori koji odražavaju faktičko stanje.

Zbog izuzetne složenosti ove faze u obradi popisne građe, mišljenja smo da bi u budućem popisu trebalo ne samo centralizovati utvrđivanje jedinstvenih kriterijuma LK nego i proces LK izvršiti u jednom obradnom

centru, pošto i minimalna odstupanja od jedinstveno utvrđenog broja i redosleda pravila LK mogu izazvati značajne izmene podataka.

Literatura

BAN, Milenko i Miloš MACURA (1961). "Komparativna analiza metodologija popisa stanovništva 1953. i 1961." *Statistička revija* br. 2-3, (Beograd) .

POP-ANTOSKA, Hristina (1961). "Konačna fizionomija popisa 1961." *Statistička revija* br. 2-3, (Beograd).

SZS (1976). *Izveštaj o pripremama, izvršenju, obradi i publikovanju PSS 1971.* (Beograd: Savezni zavod za statistiku).

SZS (1983). *Opšta i metodološka objašnjenja PSDS/81,* (Beograd: Savezni zavod za statistiku).

Vladimir Stanković

Neka iskustva iz popisa stanovništva 1981. godine

Rezi me

Već po ustaljenoj tradiciji, razmatranje nekih ključnih metodoloških pitanja popisa stanovništva, pre i posle izvršenih probnih popisa, izaziva pojačanu pažnju stručne javnosti.

Nažalost, za većinu tih probnih popisa pa i za probne popise koji su prethodili redovnom popisu 1981. godine, ne može se reći da su ostvarili svoj primarni zadatak koji se sastojao u definisanju sadržaja redovnog popisa i empirijskoj proverbi pouzdanosti metodološkog instrumentarija koji će pri njegovoj realizaciji biti primenjen. Sadržinska nepodudarnost probnih i redovnih popisa, kao i korišćenje ad hoc utvrđenih metodoloških rešenja u probnim popisima postaju, sudeći po dosadašnjim iskustvima, prepoznatljive karakteristike jugoslovenske statističke prakse.

U radu se, takođe, daje osvrt na neka važna metodološka-sadržinska pitanja kao što su: 1) kategorizacija stanovišta prema "prisutnosti", 2) potreba za sadržinskom standardizacijom popisa i redukcijom broja pitanja na popisnim obrascima, 3) potreba za izradom adekvatnije statističke klasifikacije (tipologije) naselja, 4) mogućnosti za dobijanje "izvedenih" obeležja, 5) problemi vezani za realizaciju jedinstvenog projekta automatske obrade podataka, 6) utvrđivanje kriterijuma logičke kontrole i njihov uticaj na kvalitet podataka i dr.

Ključne reči: probni popis, prisutnost, klasifikacija naselja, standardizacija, logička kontrola

Vladimir Stanković

The Experience Gained from the 1981 Census

S u m m a r y

The analysis of certain key methodological issues concerning population censuses, both preceding and following pre-tests, has traditionally been arousing heightened attention of experts.

Unfortunately, most of such pre-tests, including the one preceding the 1981 census taking, cannot be said to have attained their primary task of defining the general census contents and empirically checking the reliability of the methodological instruments to be applied in its taking. The differences in the contents of the pre-tests and general censuses as well as the ad hoc changes in the methodology are now commonly met in practice.

The paper also deals with some important methodological and contents related issues such as: 1) the classification of the population by "residence" (de jure or de facto," 2) the standardization of the contents and the reduction of the number of items in census forms, 3) the elaboration of a more adequate statistical classification (typology) of settlements, 4) the possibility of obtaining "derived" characteristics, 5) the problems related to the uniform system of automatic data processing, 6) the criteria of logical control and their influence on data reliability, etc.

Key words: *pre-tests, presence, classification of settlements, standardization, logical control*